

genus ante bella pumica xpianā reci-
per disciplinā. et osequere rerū tan-
ta vastacō. q̄nta illis bellis europā.
africāq; cōtrūit: nullus talū quales
nūc patimur nisi xpiane religioni ma-
la illa tribuiss̄. **Q**ulto aut̄ m̄m̄us eo-
rū voces tolerarētur. q̄ntū attinet ad
romanos: si xpiane religionis rece-
pōnē et diffamacōnē. vel irrupcō illa
galloz. vel tiberini flumis. igniūq;
illa depopulacō: vel qd̄ cū et a mala p̄-
cedit bella illa ciuilia sequerētur. **M**a-
la etiā alia q̄ usq; a deo incredibiliter
acciderūt. ut inter p̄digia numerarē-
tur. si xpianis tēporib; accidissent: q̄-
bus ea nisi xpianis hōmib; tanq̄ cri-
mina obicerēt. **O**mitto quippe illa q̄
magis fuerūt mira q̄ noxia: boves lo-
cutos. infantes nōdū natos de vteris
matrū quedā v̄ba clamasse. volasse
spentes. femias et gallinas. in mascu-
lū sexū fuisse ouersas: et cetera huius-
cemodi q̄ i eoz libris nō fabulosis s̄
historicis seu vera seu falsa s̄nt. nō in-
ferūt hōmib; p̄niciē s̄ stuporē. **S**ed cū
pluit terra. cū pluit creta. cū pluit la-
pidib; nō ut grando appellari solet
hoc nomie. s̄ om̄ino vel terre vel crete
vel lapidū pluuia: hoc p̄fecto etiā gra-
uiter ledē potuerūt. **L**egimus apud
eos. et h̄nc is ignib; ab ip̄o mōtis v̄ti-
ce usq; ad litus p̄ximū decurrētib; ita
maē feruisse: ut rupes exurerētur: et
pices nauū soluerētur. **H**oc v̄tiq; nō
leuiter noxiū fuit: quāuis incredibili-
ter mirū. **E**odē rursus estu igniū tan-
ta vi faulle sepserūt cōpletā esse h̄ci-
liā: ut cathanēsis vrbis tecta obruta
et oppressa diruēt. **Q**ua calamitate p̄-
motū misericorditer eiusdē anni tribu-
tū ei relaxauē romani. **L**ocustaz etiā
in africa multitudinē p̄digij simlē fu-
isse. cū iā essent p̄p̄i romani p̄uincia.
lris mādauerūt: osuptis enī fructib;
folijsq; lignozū ingenti atq; inestima-

bili nube i maē dicit esse deicētā. **Q**ua
morta redditaq; litorib; atq; h̄nc
aere corrupto tantā oerā pestilentiā di-
cūt: ut in solo regno inafimse oet̄ in-
gēta hōim milia p̄isse referāt: et m̄lto
amplius i terris litorib; p̄ximis. **T**ūc
v̄tiq; ex triginta milib; n̄m̄ozū q̄ ibi
erāt: decē remānisse cōfirmāt. **T**alis
itaq; vanitas qualē ferimus ei q; re-
spondēspellimur: quid hōz nō xpia-
ne religioni tribuēt. si tēporib; xpia-
nis viderēt. **E**t t̄n̄ d̄ns suis ista nō tri-
buūt: quozū cultū i deo reqrūt. ne ista
vel m̄m̄ora patiātur: cū ea maiora p̄-
tulerint a quib; antea colebātur.

Explicit liber tertius.

Incipiūt capitula libri quarti.

- i **De h̄is q̄ p̄mo volumie dispu-
tata sunt.**
- ii **De h̄is q̄ libro sc̄do et tercio
cōtinētur.**
- iii **An altitudo imp̄rij q̄ nō m̄l-
telligis acquirē in bono habē-
da sit siue feliciū siue sapiētū.**
- iiii **Quā similia s̄nt latrocinijs re-
gna absq; iusticia.**
- v **De fugitiuis gladiatoib; quo-
rū potētia similis fuerit regie
dignitati.**
- vi **De cupiditate n̄mi regis q̄ ut
latius d̄naretur p̄mus intulit
bella finitimis.**
- vii **An regna terrena inter p̄fē-
ctus suos atq; defectus deoz
iuuētur vel deserātur auxilio.**
- viii **Quozū deoz p̄fidio putāt ro-
mani imp̄riū suū auctū atq;
seruatū cū singulis vix singu-
larū rerū tuicōne cōmittendā
esse crediderūt.**
- ix **An imp̄rij romani āplitudo et
diuturnitas iou fuerit a sc̄ri-
bēda quē sumū deum cultoz es**

- x **Q**uas opiniones secuti sunt q̄
diuersos deos diuersis mudi
partibꝫ p̄fecerūt.
- xi **D**e multis dijs quos doctores
paganorū vnū eundēq; iouē
esse defendūt.
- xii **D**e opinione eorū q̄ deū aīam
mudi et mūdū corpus esse dei
dicūt.
- xiii **D**e his q̄ sola racōnalia ani-
mantia partes esse vnus dei
asserūt.
- xiiii **A**ugmēta regnorū ioui incō-
gruēter ascripta cū si ut vol-
uit deus est. victoria ip̄a hu-
ie negocio sola sufficeret.
- xv **A**n ogruat bonis lacius velle
regnare.
- xvi **Q**uid fuit q̄ romani om̄ibꝫ re-
bus et om̄ibꝫ motibꝫ deos sin-
gulos deputātes. eadē quēntif
extra portas esse voluerūt.
- xvii **A**n si iouis sūma potestas est
etiā victoria dea debuerit esti-
mari.
- xviii **F**elicitatē et fortunā qui deas
putāt qua racōne secerūt.
- xix **D**e fortuna muliebri.
- xx **D**e virtute et fide q̄s pagani
tēplis et sacris honorauerūt p̄-
termittētes alia bona q̄ simili-
ter colēda fuerit si recte alijs
diuinitas tribuebatur.
- xxi **Q**d vnū nō intelligētes deum
v̄tute saltē et felicitate debue-
rūt esse otenti.
- xxii **D**e scientia colēdorū deorū quā
a se varro gloriat̄ collatā esse
romanis.
- xxiii **D**e felicitate quā romani mul-
torū veneratores deorū diu nō
coluerunt honore diuino q̄ p̄
om̄ibꝫ sola sufficeret.
- xxiiii **Q**ua racōne defendāt pagani

q̄ inter deos colant ip̄a dona
diuina.

- xxv **D**e vno tm̄ colēdo deo qui li-
cet noīe ignoret̄ tm̄ felicitatis
dator esse sentitur.
- xxvi **D**e ludis scēnicis quos sibi dij
celebrari a suis cultoribus ex-
egerunt.
- xxvii **D**e tribꝫ geneibꝫ deorū de q̄bꝫ
seuola pontifex disputauit.
- xxviii **A**n ad optinēdū dilatādūq;
regnū p̄ fuerit romanis cultus
deorū.
- xxix **D**e felicitate auspicij quo ro-
mani regni fortunudo et stabili-
tas visa est iudicari.
- xxx **Q**ualia de dijs gentiū etiā cul-
tores eorū se sentire fatētur.
- xxxi **D**e opiniombꝫ varromis q̄ re-
probata suatione populari li-
cet ad noticiā veri dei nō pue-
nerit vnū tm̄ deū colēdū esse
censuerit.
- xxii **O**b quā speciē vtilitatis prin-
cipis gentiū apud subiectos
sibi p̄p̄os falsas religiōes vo-
luerūt p̄manere.
- xxxiij **Q**d iudicō et potestate dei veri
oīm regū atq; regnorū ordia-
ta sunt t̄pa.
- xxxiiij **D**e regno iudeorū qd̄ ab vno
et vero deo institutū atq; sua-
tū est. donec in vera religione
māserūt.

Expliciūt capitula libri.iiii.
Inapit liber q̄rtus **C**a. i.

De ciuitate dei di-
cere exorsus p̄us
respondēdū pu-
raui eius imimi-
cis qui terrena
gaudia osectā-
tes rebusq; fugacibꝫ imbiātes quicq̄d

margin notes on the left edge of the page, partially cut off.

in eis triste misericordia potius ad-
monētis dei q̄ p̄mētis seueritate pa-
tiuntur. religioni increpāt xp̄iane q̄
vna ē salubris et vera religio: et qm̄ cū
fit in eis etiā vulgus indoctū. velut
doctozū auctate in odiū n̄m graui-
us irritatur. existimātibz impinis ea q̄
suis tēporibz insolite acciderūt: p̄ alia
retro tēpora accidē nō solere. Eozū
q̄z opimonē etiā h̄is q̄ eā falsam esse
nouerūt. ut aduersū nos iusta mur-
mura habē videātur sue sciētie dissi-
mulacōe firmātibz. de libris quos au-
ctozes eoz ad cognoscendā p̄teito-
rū tēporū historiā memorie mādaue-
rūt. longe aliter esse q̄ putāt de mō-
strādū fuit: et simul docendū. deos fal-
sos quos vel palā colebāt vel occulte
adhuc colūt eos esse immūdistimos
spūs et malignissimos ac falsissimos
ac fallacissimos demōes: usq̄ a deo
ut aut veris aut fictis etiā suis t̄n̄ cri-
mibz delectentur. que sibi celebrari p̄
sua festa voluerūt: ut a p̄petradis dāna-
bilibz factis hūana reuocari nō p̄-
sit infirmitas: dū ad hęc imitāda velut
diuina p̄bentur auctoritas. **H**ec nō ex
n̄ra cōiectura p̄bamus. s̄ partū ex re-
centi memoria. q̄ et ip̄i vidimus talia
ac talibz numibz exhiberi: partū ex li-
teris eoz. qui nō tanq̄ i cōtumeliā s̄
tanq̄ i honorē deoz suoz ista descri-
pta posteris reliquerūt: ita ut vir do-
ctissimus apud eos varro et ḡuillim-
e auctoritatis. cū rerū hūanarū atq̄
diuinarū disp̄itos faceret libros. ali-
os hūanis alios diuinis p̄ sua cuius-
q̄ rei dignitate distribuēs. nō saltē
in rebus hūanis. s̄ in rebus diuinis lu-
dos scenicos ponere: cū vtiq̄ si tantū-
mō boni et honesti homines in ciuitate
essent: nec in rebus hūanis ludi scenici
esse debuissent. **Q** d̄ p̄fecto nō aucta-
te sua fecit: s̄ qm̄ eos rome natus et
ducatū i diuinis rebus inuenit. **¶** Ca. ij

Et qm̄ in fine primi libri q̄ de in-
cep̄s dicēda essent breuiter po-
sumus: et ex h̄is quedā in duobz cō-
sequētibz diximus: expectacōm legē-
tiū que restāt reddēda cognoscimus.
Promiseramus ergo quedā nos esse
dicturos adūsus eos q̄ romane rei-
publice clades in religionē n̄ram re-
ferūt: et commemoraturos quecūq̄ et q̄n-
tūcūq̄ occurrē potuissent vel satis esse
viderētur mala. q̄ illa ciuitas ptulit.
vel ad eius imperiū p̄uincie p̄tinetes.
anteq̄ eoz sacrificia p̄hibita fuissent
que om̄ia p̄culdubio nob̄ tribuerēt.
si iam vel illis claret n̄ra religio. vel
ita eos a sacris sacrilegis p̄hiberet.
Hec in sc̄do et terco libro satis q̄ntū
existimo absoluumus: in sc̄do agētes
de malis morū. q̄ mala vel sola vel ma-
xima deputanda sunt: in terco autē de
h̄is malis q̄ stulti sola p̄peti exhorēt.
corpis videlicet externarūq̄ rerū. que
plerūq̄ patiuntur et boni. **I**lla vero mala
nō dico patiēter s̄ libēter habēt: quibz
ip̄i sunt mali. **E**t q̄ pauca dixi de ip̄a
sola ciuitate. atq̄ eius impio: nec in-
de oia usq̄ ad cesarē angustū. **Q**uid
si commemorāre voluisset. et exaggerāre
illa mala q̄ nō sibi inuicē hōies faciūt
sicut sūt vastacōes. euerhōesq̄ bellā-
tū: s̄ ex ip̄ius mūdi elemētis terrenis
accidūt rebz. que vno loco apulcius
breuiter strinxit. in eo libello que de
mūdo sc̄p̄it. terrena om̄ia dicēs mu-
tacōes ouerhōes et int̄siones et remis-
siones atq̄ interitus habēs. **N**āq̄ in-
modicis tremoribz terraz. ut verbis
eius vtar dissiluisse hūmū et interce-
ptas vrbes cū pplis dic: abruptis etiā
imbribz plutas totas esse regiones
illas. etiā q̄ p̄us fuerāt cōtinētes. hospi-
tibz atq̄ aduenis fluctibz insulatas.
aliasq̄ delicia maris pedestri accessu
p̄uas factas: ventis ac p̄cellis cuer-
sas esse ciuitates. incendia de nubibz

emicasse. quibus orientis regiones offa-
grate pierunt. et in occidentis plagis sca-
turigines quasdam ac pluuiones eas-
dem strages dedisse: sic ut ex ethiopia ver-
ticibus quondam effusis carceribus diui-
no incendio per deducta torrens vice. fla-
marum flumina cucurrisse. **H**ic atque
huiusmodi quae huius historia vni posse
colligere voluissim: quoniam missem quae illis
temporibus euenerunt antequam christi nomen
vlla istorum vana et vere salutis perniciosa
comprimeret. **P**romiseram me etiam demon-
straturum. quos eorum mores. et quae ob cau-
sam deus verus ad augendum imperium
adiuuare dignatus est. in cuius potesta-
te sunt omnia regna: quae quae eos nichil
adiuuerit huius quos deos putant: et po-
tius quantum decipiendum et fallendo nocue-
rint vni nunc michi video esse dicendum
et magis de incrementis imperii roma-
ni. **R**ate de noxia fallacia demonum quos
velut deos colebant. quantum malorum in-
uexerit moribus eorum. in secundo maxime
libro non pauca iam dicta sunt. **P**er omnes
autem absolutos tres libros ubi oportu-
num visum est. omnia aduimus etiam in ipsis
bellicis malis. quantum solaciorum deus per
christi nomen cui tantum honoris barbari detu-
lerunt propter bellorum mores bonis malis-
que contulerit: quod qui facit solus suum oriri
super bonos et malos: et pluit super iustos
et iniustos. **¶ Ca. iij.**

Am itaque videamus quae sit quae tanta
latitudinem ac diuinitatem imperii roma-
ni illis diis audet tribuere: quos
etiam per turpium ludorum obsequia. et per tur-
pium hominum ministeria se honeste coluisse
contendunt. **Q**uanquam prius velle paululum
inquirere. quae sit ratio. quae prudentia. cum ho-
minum felicitatem non possis ostendere super
bellicis cladibus et in sanguine civili vel
hostili tantum humano cum tenebroso timore
et cruenta cupiditate insantium. ut vi-
treae lenicie operaretur. fragiliter splendenti
cui timeatur horribilius ne repente fran-

gatur: de impij latitudine ac magnitudine
velle gloriari. **D**oc ut facilius diuidice-
tur. non vane scamus in auietate ias-
tati. atque obtundamus intentionis acie
altissimis vocabulis rerum cum audimus
ipsos regna. prouincias: sed duos con-
stituamus homines. **N**am singulus quisque
homo. ut in sermone vna litera: ita quae
elementum est ciuitatis et regni: quantum taliter
terrarum occupacione latissimi. **Q**uorum
duorum hominum. vnum pauperem vel potius
mediocrem alium prouidentem cogitemus: huius
diuitem timoribus anxium. meroribus tabes-
centem. cupiditate flagrantem nunquam se-
curum. semper inquietum. perpetuis inimici-
arum contumeliis anxiantem. augentem sane
hinc miseris primum suum in immen-
sum modum. atque illis augmentis curas quas
amarissimas exaggerat: mediocrem
vero illum. re familiari parua atque suc-
cineta sibi sufficientem. carissimum suis
cognatis. vicinis amicis. dulcissima
pace gaudentem. pietate religiosum: be-
nignum mente. sanum corpore. vita parcum.
moribus castum: conscientia securum. **R**escio
vtrum quisquam ita desipiat ut audeat du-
bitare quae proferat. ut ergo in his duo-
bus hominibus ita in duabus familiis. ita in
duobus populis. ita in duobus regnis regu-
la sequitur equitatis: quae vigilanter adhi-
bita: si nostra intentione corrigatur. facillime
videbimus. vbi habitat vanitas. et
vbi felicitas. **Q**uapropter si deus verus
colatur. etque sacris veracibus et bonis mo-
ribus seruiatur: vtile est ut boni longe la-
teat diu regnent. **R**equae hoc tam in ipsis: quae
illis vtile est quibus regnant. **N**am quantum
ad ipsos pertinet pietas et probitas eorum
quae magna dei dona sunt sufficit eis ad
veram felicitatem: quae et ista vita bene agatur:
et postea percipiat eterna. **I**n hac er-
go terra regnum bonorum tam illis praestat
quae rebus humanis. **V**alorum vero regnum
magis regnantibus nocet: quae suos ami-
cos vastant scelerum maiore licentia.

hīs autē qui eis seruiēdo subdūtur: nō nocet nisi iniquitas propria. Nā iustis quicquid malorū ab iniquis dñis irrogatur: nō est pena criminis. s; virtutis examē. Proinde bonus etiā si seruiat liber est: malus autē etiā si regnet. seruus est. Nec vnus hominis: s; qd ē grauius tot dñorū quot vicorū. De quib; vicis cum ageret scriptura diuina: a quo enī quis inquit victus ē: huic et seruus addictus est. **Ca. quartū.**

Remota itaq; iusticia quid sunt regna: nisi magna latrocinia. Quia ipsa latrocinia qd sūt. nisi parua regna. Manus etenī ipsa hominū. ex imperio principis regis: pacto societatis astringit: placiti legi pda diuiditur. Hoc malū. si intantū pditorū hominū accessib; crescat. ut et loca teneat. sedes constituat. ciuitates occupet. populos subiuguet. euidentius regni nōmē assumit: qd etiā in manifesto confert nō depta cupiditas: s; addita impunitas. Elegāter enī et veraciter alexandro illi magno: quidā opibensuf pirata rñdit. Nā idē rex cū hoīem interrogass; qd ei vidētur. ut mare haberet infestū: ille libera otumacia qd tibi inqt ut orbē terrarū. S; q; id ego exiguo nauigio facio. latro vocor: q; tu magna classe: impator. **Ca. v.**

Domide omitto querere quales romulus congregauerit qm multū eis ofultū ē ut ex illa vita dato sibi consortio ciuitatis. penas debitas cogitare desisterēt: quaz; metus eos in maiora facinora propellebat: ut deinceps pacatōres essent rebus hūanīs. Hoc dico: q; ipm romanū imperiū iā magnū multis gētib; subiugatis certisq; terribile. acerbe sensit. grauius timuit. nō paruo negotio deuitā: de ingenis cladis oppellum: qm paucissimū gladiatores i capania de ludo fugiētes. magnū exercitiū pararunt:

tres duces habuerūt: italiā latissime et crudelissime vastauerūt. Dicat q; istos deus adiuueit: ut ex paruo et cōtēptibili latrocinio veniret ad regnū tantis iā romanis viribus arcibusq; metuendū. An q; nō diu fuerūt: ideo diuinitus negabūtur adiutis. Quasi vero ipsa cuiuslib; hoīs vita diu durat. Nō ergo pacto neminē diu adiuuat ad regnandū: qm singuli quicq; cito moriūtur. Nec bñficiū deputādū est: qd exiguo tēpore in vnoq; hoīe. ac p hoc singillatūq; in omib; vice vaporis euanesat. Quid enī inter est eorū q; s; romulo deos coluerūt. et olim sunt mortui. q; post eorū mortē romanū tantū creuit impū: cū illi apud inferos causas suas agāt. Vtrū bonas an malas ad rē p̄sentē nō p̄tinet. Hoc autē de omib; intelligendū ē. q; p ipm impū q̄uis decedētib; succedētibusq; mortalib; i longa spacia p̄tendatur paucis diebus vite sue cursim rapimq; trāsierūt: et actiū suorū sarcinas bauilātes. Sim v̄eo etiā ipuis breuissimi tēporis bñficia deorū adiutorio tribuēda sūt: nō parū adiuti sunt illi gladiatores. qui vtilis cōdicōnis vincula ruperūt. fugerūt. euaserūt: exercitiū magnū et fortissimū collegērūt: obediētes regū suorū cōsilijs et iussis multū romane celsitudinē metuēdi. et aliquot romanis impatorib; insuperabiles multa ceperūt: potiti sūt victorīs plurimis. vli voluptatib; quib; voluerūt. qd suggestit libido fecerūt: postremo donec vincerēt qd difficilime factū ē. sublimēs regnātesq; vixerūt. S; ad maiora veniamus. **Ca. vi.** Vltimus q; grecā vel potius pegrinā trogū pompeii secutus nō latine tm̄ sicut ille verū etiā breuiter scripsit historiā: opus librorū suorū sic incipit. Principio rerū. gentiū nacionūq; imperiū penes reges erat: q; ad fastigiū

huius maiestatis nō ambicō popula-
ris. s; spectata inter bonos moderacō
puebat. Populi nullis legib; tene-
bātur. arbitria pncipū p legib; erat:
fines imperij tueri magis q̄ proferre
mos eāt: intra suā cuiq; patriā regna
fimebātur. Primus oīm minus rex as-
syriorū veterē et q̄i autū gentib; mo-
rē noua imperij cupiditate mutauit.
Hic p̄mus intulit bella finitimis: et ru-
des adhuc resistēdū p̄pos. ad termi-
nos usq; libie p̄domuit. Et paulo post
minus inq̄t magnitudinē q̄lite dñā-
cōnis otinua possessione firmavit. Do-
minis igitur p̄ximis: cū accessione vi-
riū fortior ad alios trāfret. et p̄xima
queq; victoria instrumentū sequētis
est; totius orientis p̄pos sbegit. Qua-
lib; autē fide rerū vel iste. vel trogus
scripserit. nā quedā illos fuisse menti-
tos alie fideliores litere ostēdūt: cō-
stat tñ inter alios sc̄ptōēs regnū assy-
riorū a mino rege fuisse longe lateq;
p̄rectū. Tam diu aut p̄seuerauit: ut
romanū nondū sit eius etatis. Nā hīc
scribūt q̄ c̄romicā historiā p̄secuti sūt:
mille ducētos et q̄dragita annos ab
anno p̄mo quo minus regnare cepit
p̄māsit hoc regnū: donec trāfferretur
ad medos. Inferre autē bella finitimis
et i cetera inde p̄cedē ac p̄pos sibi nō
molestos sola regni cupiditate cōte-
rere et subdere: quid aliud q̄ grāde
latrocinii noiandū est. **Ca. vii.**

In nullo deoz adiutorio tā ma-
gnū hoc regnū et p̄lixū fuit: q̄
re dijs romanis tribuitur romanū re-
gnū. locis amplū tēponibusq; diutur-
nū. Quecūq; enī causa ē illa: eadē etiā
ista est. Si autē illud deoz adiuto-
rio tribuendū esse contendūt: quero
quoz. Nō enī alie gētes q̄s minus do-
muit et sbegit: alios tūc colebāt deos.
Aut si p̄prios habuerūt assyrii. q̄i pe-
ricōres fabros impij cōstruēdi atq;

seruādi: nūquid nam mortui sūt q̄n et
ip̄i imperiū p̄ciderūt. aut mercede nō
sibi reddita vel alia maiore p̄missa ad
medos trāfire maluerūt: atq; inde rur-
sus ad persas c̄ro inuātē et aliquid
omodiū pollicēte. Que gens nō an-
gustis orientis fimb; post alexandri
macedonis regnū magnū locis sed
breuissimū tpe. in suo regno adhuc
usq; p̄durat. Hoc si ita est. aut infide-
les dij sūt q̄ suos deserūt et ad hostes
trāseūt: qd nec homo fecit camillus. q̄n
victor et expugnator aduersissime ci-
uitatis. romā cui vicerat sensit inq̄tā:
quā tñ postea oblitus iniurie. memor
p̄rie. a gallis iterū liberauit. Aut non
ita fortes sunt. ut deos esse fortes de-
cet. q̄ possunt hūanis vel cōsilijs vel vi-
rib; vincant: aut si cū inter se belligerāt.
nō dij ab homib; sed dij ab alijs dijs
forte vincantur: q̄ sūt quarūq; p̄prij ci-
uitatū. Habet ergo et ip̄i inter se ini-
micias: q̄s p̄ sua quisq; parte susci-
piūt. Nō itaq; deos suos debuit cole-
re ciuitas magis q̄ alios: a quib; ad-
iuuaretur sui. Postremo quoquomō-
se habeat deoz iste vel trāitus. vel si-
gavel migracō. vel impugna defectō
nondū illis tēponibus atq; in illis ter-
rarū partib; xp̄i nomē fucāt p̄dicatū:
q̄n illa regna p̄ingentes bellicas cla-
des amissa atq; trāslata sūt. Nā si post
mille ducētos et qd excurrit annos.
q̄n regnū assyrijs ablatū ē. iā ibi cris-
tiana religio aliud regnū p̄dicare
eternū. et deoz falsoz cultus sacrile-
gos imberet: qd aliud illius gen-
tis vāni hoīes dicerēt. nisi regnū qd
tam diu seruātū ē. nulla alia causa ni-
si suis religiomb; desertis et illa rece-
pta p̄ire potuisse. In qua voce vāni as-
tis q̄ poterat esse. isti adtēdāt speculū
suū. et similia oquari si vllus i eis pu-
dor ē erubescant: quanq̄ romanū im-
perii afflictū est potius q̄ mutatum.

Quod et alijs ante xpi nomē tēporib; ei
contigit: et ab illa ē afflictōne recrea
tū: qđ nec istis tēporib; desperandū ē.
Quis enī de hac re nouit voluntatē
deī. **Ca. viij.**

Dēinde queramus si plac; ex tā
ra deorū turba quā romani cole
bāt: quē potissimū vel quos deos cre
dant illud imperiū dilataffe atq; ser
uasse. Neq; enī in hoc tā p̄claro ope
et tante plenissime dignitatis audēt
aliquas partes deē cloacine tribuere
aut voluptie q̄ a voluptate appellata ē
aut libentine. cui nomē est a libidine:
aut vagitano q̄ infantū vagitib; p̄fi
det. aut cumiane q̄ cunas eorum admi
nistrat. Quādo aut possunt vno loco
libri huius omemorari oīa noīa deo
rū et dearū q̄ illi grātib; volumib;
vix optendē potuerūt: singulis reb;
ppria dispiciētes officia nūmū: Nec
agror; munus vni alicui deo omittē
dū arbitratū sunt: s; rura deē rusine. iug
ga montiū deo iugatino. collib; deā
collinā. vallibus vallomā p̄fecerunt.
Nec saltē potuerūt vnā segetiā talē in
uenire. cui semel segetes omendarēt:
s; sata frumēta. q̄ diu s̄b terra essent.
ppositā voluerūt habē deā sciam: cū
vero iam essent sup̄ terrā. segetē fa
cerēt. deā segetiā: frumētis vero colle
ctis atq; recōditis ut tuto seuarētur.
deā tutelā ip̄posuerūt: cui nō suffice
re vidētur illa segetia. q̄ diu seges ab
imitis herbicis usq; aristas aridas
puemēt. Nō tñ satis fuit hominib; deo
rū multitudinē amātib; ut aīa misera
de momozū turbe p̄stituerūt: vnius deī
veri castū de dignata oplexū. P̄fere
cerūt ergo p̄serpimā frumētis germi
nātib;: gemculis nodisq; culmozū
deum nodotū: inuolumētis folliculozū
deam volutinā: cū folliculi patefēt ut
spica exeat deaz patelenā: cū segetes
nouis aristis equātur. q̄ veteres eq̄re

ostire dixerūt deā ostilinā: florentib;
frumentis deā florā. lactescētib; deum
lacturnū: maturescētib; deā maturā:
cū runcātur id ē a terra auferūtur. deā
rūcinā. Nec omnia omemorō: q̄ me pi
get qđ illos nō pudet. Nec aut pau
cissima ideo dixi ut intelligētur nullo
mō eos dicē audē. ista noīa imperiū
ostituisse. auxisse. oseruasse romanū:
que ita suis queq; adhibebātur offi
cijs: ut nichil vniuersū vni alicui cre
deret. Nō ergo segetia curaret impe
riū: cui curā gerē simul. segetib; ar
borib; nō licebat. Quādo de armis cu
mina cogitaret: cuius ip̄positura par
uulozū cunas nō p̄mittebat excedē.
Quādo nodotus adiuuaret i bello:
qui nec ad folliculū spice. s; tñ ad no
dū gemcule p̄inebat. Vnusquisq;
domū sue p̄mit hostiarū: et q̄ homo
est: omīno sufficit. Tres deos isti po
suerūt: forculū forib;: ear deā ear dimit
limentinū. limini. Ita. Nō poterat for
culus simul fores. ear dīmē limēq; f
uaret. **Ca. ix.**

Histia igitur ista turba minuto
rū deorū vel aliquātū intermissa
officiū maiorū deorū debemus inquirē
quo roma tā magna facta est. ut tā diu
tot gentib; imperaret. Nimrū ergo
iouis hoc opus ē. Ip̄m enī deorū oīm
dearūq; regē esse volūt: hoc eius indi
cat sceptrū: hoc i alto colle capitolū.
De isto deo q̄ uis a poeta dictū. cōue
nientissime p̄dicat: iouis omīa plena.
Nūc varro credit etiam ab hīs colli
qui vnū deū solū sine simulacro colūt:
s; alio noīe nūcupari. Qđ si ita ē: cur
tam male tractatus ē rome. sicut qđ ē
et in ceteris gentib;: ut ei fieret simu
lacrū qđ ipi etiā varrom ita displic:
ut cū tante ciuitatis puerfa ofuetudie
p̄meret. nequa q̄ tñ dicē a scribē du
bit aēt. q̄ hñ q̄ ip̄lis instituerūt simu
lakra. et metū dempserunt: et errorem

addiderunt. **Ca. x.**

Quod illi etiā iuno vxor adiūgit: que dicat̄ soror et diuinx: Quia iouem inquit̄ i etherē accipimus. in aere iunonē: et hęc duo elemēta conuicta sūt: alterū supius alterū inferius. Nō est ergo ille de quo dictū est. iouis omnia plena: si aliquā partē implet et iuno. An uterq; utrūq; implet: et ambo isti cōiuges. et in duob; istis elemētis. et in singulis simul sūt: Cur ergo ether dāt̄ iouis: aer iunoni? Postremo ipi duo satis essent. Quid est q; maē neptuno tribuit̄. terra pluto: m: et ne ipi q; sine diuigib; remanerēt. additur neptuno salacia. plutoni p̄serpina. Nā sicut inferior ē celi parte; id ē aerē inquit̄ iuno tenet. ita inferior ē maris salacia: et terre inferiorē p̄serpina. Quert̄ quē admodū sarrāt̄ fabulas: nec muemūt. Si enim hęc ita essent. tria potius elementa mūdi esse nō q̄tuor eorū veteres p̄derēt: ut singula deorū diuigia diuiderētur. singulis elemētis. Nūc vero omimodo affirmauerūt: aliud esse etherē. aliud aerem. Aqua vero siue superior siue inferior: vtiq; aqua ē. Puta q; dissimilis. Nūquid intantū: ut aqua nō sit? Et inferior terra. quid aliud p̄t esse q̄ terra quātalib; diuinitate distinet̄. Dem de ecce totus in hīs q̄tuor vel trib; elemētis corporeis opletus est mūdius. Q̄meruavbi eit: Quid tenebit? Quid implebit? Simul enī cū hīs in capitolio cōstituta ē: cū ista filia nō sit amborū. Aut si etheris p̄tē superiorē mimeruā tenē dicunt. et hac occasione fingē poetas. q; de iouis capite nata sit. cur nō ergo ipa potius deorū regina deputat̄: q; sit iouē superiorē? An q; indignū erat iponē p̄tē filiaē? Cur non de iouē ipō erga saturnū iusticia ista f̄uata est? An q; victus est? Ergo pugnarūt? Ab hie inquit̄. Fabularū est

ista garrulitas. Ecce fabulis nō creditur: et de diis meliora sentiātur. Cur ergo nō data ē p̄tē iouis. et si nō sublimior. equalis certe sedes honoris? Quia saturnus inquit̄. t̄pis lōgītudo est. Tempus igit̄ colūt: q; saturnū colūt: et rex deorū iupiter inlinuat̄ natus ex tēpore. Quid enī indignū dicitur. cum iupiter a iuno nati dicitur ex tēpore si celū est ille et illa terra: cū facta sint vtiq; celū et terra? Nā hoc q; in libris suis habet eorū docti ac sapientes: neq; de figmētis poencis: s; de phorū libris. A vrgilio dictū ē. Cum p̄r om̄potēs. secūdis p̄mbrib; ether. cōiugis in gremiū letē descendit: id ē in gremiū telluris. ac terre: q; et hie aliq; differentias volūt esse: atq; i ipa terra aliud terrā. aliud tellurē. aliud tellumonē putāt. Et hos omēs deos habet suis noib; appellatos: suis officiis distinctos: suis aris sacrifq; veneratos. Eandē terrā etiā m̄rem deum vocāt: ut iā poete tolerabiliora cōfingāt. si scdm̄ istoꝝ nō poeticos s; sacrorū libros. nō solū iuno soror: et cōiunx: s; etiā m̄r est iouis. Eandē terrā cererē eandē etiā veltam volūt: cū tñ sepius veltā nō nisi ignē eē p̄hibeāt p̄nente ad focos sine quib; ciuitas esse nō p̄t: et ideo illi v̄gmes solere seruire: q; sicut ex v̄gme. ita nichil ex igni nascatur. Quā totā v̄mitatē aboleri et extinguī vtiq; ab illo oportuit: q; ē natus ex v̄gme. Quis enī ferat. q; cū tantū honoris et q̄ castitatis igni tribuerit. aliqñ veltā nō erubescūt et venerē dicē: ut vanescat i ancillis eius honorata v̄gmitas? Si enī veltavēnus ē: q; mō et rite v̄gmes a veneris opib; abstīnēdo seruiēt. An veneres due sūt vna virgo. altera mulier? An potius tres vna v̄gimū q; etiā veltā ē. Alia cōiugataꝝ. alia mētricū: cui etiā femces donū dabāt de p̄stitucōe filiaꝝ. anq;

ead iungeret viris. **Q**ue illaz est ma-
trona vulcani nō vtiq; virgo: qm̄ h̄z
maritū. **A**bfit aut ut meretrix: ne filio
iunonis et copario mimerue facere
videamur iniuriā. **E**rgo hec ad diu-
gratas intelligit p̄tinē: s; eā nolum⁹
imitetur i eo quod fecit illa cū Marte.
Rursū inquit ad fabulas redis. **Q**ue
ista iusticia ē. nobis succensere q; ta-
lia dicimus de dijs eoz: et sibi nō suc-
censere. qui hec in theatris libentissi-
me expectāt crimina deoz suoz. **E**t
qd̄ esset incredibile nisi ostentatissime
p̄baretur hec ip̄a theatra crimina de-
ozū. in honore instituta eozū d̄eozū.

Quodlibet igitur **Ca. xi.**
philicis racōib; et disputacō-
ib; asserat. modo sit iupiter cor: porē
huius mūdi animus. q̄ vniuersaz istā
molē ex quatuor vel ut eis placet tri-
bus elemētis ostructā atq; cōpactā
implet et mouet. mō in de suas partes
soroz et fratrib; cedat: mō sit ether:
ut aerē iunonē subterfusaz desup am-
plectatur: modo totū simul cū aere sit
ip̄e celū. terrā vtro tanq; cōiugē ean-
dēq; matrē q; hoc in diuinis turpe nō
est. fecūdis ymbrib; et seminib; fetet:
modo aut ne sit necesse p̄ cuncta dis-
currē deus vnus de quo multi a poeta
nobilissimo dictū putāt. deum namq;
ire p̄ om̄es terras tractusq; maris. ce-
lūq; p̄fundū: ip̄e in ethere sit iupiter.
ip̄e in aere iuno: ip̄e i mari neptunus.
in inferiorib; etiā maris ip̄e salacia:
in terra pluto. in terra inferiore p̄ spi-
na: in focis domesticis vesta. i fabrozū
fornace vulcanus: in siderib; sol luna
et stelle: in diuinātib; appollo. in mer-
ce mercurius. in iano iniciator. in ter-
mīno terminator: saturnus i tempore.
mars et bellona in bellis: liber i vmeis.
ceres in frumētis. diana in siluis. mi-
nerua i ingenijs: ip̄e sit postremo etiā
in illa turba quasi plebeiozū deoz: ip̄e

presit nomie liberi virozū seminib; et
noie libere femiaz: ip̄e sit dispater q̄
partū pducit ad diē: ip̄e sit dea mena
quā p̄fecerūt menstruis femiarū: ip̄e
lucina q̄ a parturiētib; inuocetur: ip̄e
opem ferat nascentib; excipiēdo eos
sūm terre. et vocet op̄is: ip̄e in vagi-
tu os apiat. et vocet deus vagitanus:
ip̄e leuet de terra et vocet dea leuana:
ip̄e cunas tueatur et vocet cumina: nō
sit alius s; ip̄e i illis deab; q̄ fata nas-
centib; canūt et vocant carmētes: ip̄e
fortunis voceturq; fortuna: in diua ru-
mina māmaz paruulo immulgeat: q;
rumā dixerūt veteres māmam: in diua
potiua p̄ cōnē ministret: in diua edu-
luta escam p̄beat: de pauore infantū
pauētia nūcupet. de spe q̄ venit vmbra
de voluptate voluptia. de actu ageno-
ria. de stimulis quib; ad nīmū actus
homo impellit de a stimula nomietur:
strenia dea sit strenuū faciēdo: nume-
rea q̄ numerare doceat. camena q̄ ca-
nere: ip̄e sit et deus o sil p̄ ben do cōsi-
lia. et dea sentia sentētiā inspirando:
ip̄e dea iuuetā q̄ post p̄textā excipiat
iuuentis etatis exordia: ip̄e sit et for-
tuna barbata q̄ adultis barbas indu-
at. quos honoz ac noluerūt ut hoc q̄le-
cūq; numen saltē masculū deum. vel a
barba barbatū. sicut a nodis noditū
vel certe nō fortunā. s; q; barbas ha-
bet fortunū noiarent: ip̄e in iugatio
deo iuges iugat. et cū ygimi vxori so-
na soluit. ip̄e inuocet et dea ygimēis
vocet: ip̄e sit mutunus vel tutunus q̄ ē
apud grecos p̄apus si nō pudz. **H**ec
oia q̄ dixi et quecūq; nō dixi nō enī oia
dicenda arbitratus sum: h̄n om̄es dij
deeq; sit vnus iupiter: siue sint ut q;
dam volūt om̄ia ista partes eius. siue
virtutes eius sic eis videt. quib; cū
placet esse mūdi animū: q̄ sentētiā ve-
lut magnozū multozūq; doctorū est.
Hec si ita sūt. quod quale sit nondū

interim quero: quid pderet si vnum
deum coleret prudentiore cōpendio
Quid enim eius tēneretur: cū ipse cole-
retur? Si autē metuen dū fuit ne pter-
misse siue neglecte partes eius irasce-
rētur: non ergo ut volūt velut vnius
animā hec tota vita est. que omēs si-
mul tinet deos quasi suas vtutes. vel
mēbra. vel ptes: si suā queq; pars h;
vitā a ceteris separatā: si pter alterā iras-
ci potest altera. et alia placari. alia cō-
citari. Si autē dicitur omēs simul id ē
totū ipm iouē potuisse offendi. si par-
tes eius non etiā singulā tū imutatioq;
colerētur: stulte dicit. Nulla quippe il-
laz. pmitteret: cū ipse vnus q̄ ha-
beret oīa coleret. Nam ut alia omittā
que sūt innumerabilia cū dicit omīa
si dera partes iouis esse. et omīa vuer-
re atq; racōnales aīas habē. et ideo
sine detrouerha deos esse: nō vidēt q̄
multos nō recolāt. q̄ multis edes nō
construāt. aras non statuāt: quas tū
paucissimis fiderū statuēdas esse pu-
tauerūt et singulā sacrificandū. Si
igitur irascūtur. q̄ nō singulā colūt:
nō metuūt paucis placatis. toto celo
irato vuer. Si autē stellas omēs ideo
colūt. q̄ in ioue sūt que colūt: isto cō-
pendio possent in illo vno omīb; sup-
plicae. Sic enim nemo irasceret cū in il-
lo vno nemo tēneretur: potius q̄ cul-
tis quibusdā iusta irascendi causa il-
lis q̄ ptermissi essent multo numero-
siorib; pberet: pferam cū eis de sup-
na sede fulgentib; turpi nuditate dis-
stētus pponeret et p̄apus. **Ca. xij.**
Quid illud? Nōne debet mouere
acutos homines: vel qualescūq;
hoīes? Nō enim ad hoc ingenij opus ē
excellētia. ut deposito studio tēncō-
mis attendāt: si mūdi animus deus ē:
eiq; animo mūdius ut corpus ē. ut sit
vnū animal cōstās ex animo et corpe
atq; iste deus eius est. sūm quodam

nature in seipso continēs omīa: ut ex
ipius aīa qua viuificat tota ista mo-
les vite atq; aīme cūctorū viuentiū
p cuiusq; nascendi sorte sumatur: ni-
hil omīno remanē. qd nō sit pars dei
quod si ita ē: quis nō videat quanta
impietas et irreligiositas osequat: ut
qd calcauerit quisq; partē dei calcet.
et in omī animāte occidēdo pars dei
trucidetur. Nolo omīa dicere: q̄ pos-
sunt occurrere cogitātib;. Dic autē
sine verecūdia nō possunt. **Ca. xij.**
Sicut sola aīa alia racōnalia sicut
sūt homines partes dei esse contē-
dūt: nō video quid ē si totus mūdius
est deus. quō bestias ab eius partib;
separēt. Si oblectari quid opus est.
de ipso racōnali animante id est hoīe?
Quid infelicius credi potest: q̄ dei par-
tē vapulaē cū puer vapulat? Iam vno
partes dei fieri lasciuas iniquas im-
pias atq; omīno dānabiles: q̄s ferre
possit nisi qui p̄sus insamit. Postre-
mo quid irascitur eis a quib; nō colit?
cū a suis partib; nō colat? Sicutat er-
go. ut dicat omēs deos suas habere
vitas: sibi queq; vuer nullū eoz esse
partē cuiusq;: si omēs colēdos qui co-
gnosca et coli possunt. q̄ tā multi sūt
ut omēs nō possint: quoz iupiter q̄
rex p̄fid; ipm credo ab eis putari re-
gnūstituisse vel auxisse romanū. Nā
si hoc ipse nō fecit: quē aliū deū opus
tā magnū potuisse aggredi credēt.
cū omēs occupati sūt officijs et ope-
rib; p̄rijs nec alter irruat in alterius
A rege igitur deoz: regnū hoīm po-
tuit p̄pagari et augeri. **Ca. xij.**
Sicut p̄mū quero: cur nō etiā ipm
regnū aliquis deus ē. Cur enim
nō ita sit si victoria dea est? Aut quid
ipso ioue in hac causa opus est. si vi-
ctoria faueat. sitq; p̄piciat: semp eat
ad illos quos vult ee victores: et ac-
de a fauēte et p̄piciat. etiā ioue vacante

vel aliud agente. et que gētes nō sū-
dite remanerēt: que regna nō cede-
rēt: An forte displicet bonis iniquissi-
ma improbitate pugnae: et finitimos
quietos nullāq; iniuriā facientes. ad
dilatādū regnū bello spontaneo puo-
cares. Plane si ita sentiunt: approbo et
laudo. ¶ Ca. xv.

Quod igitur: ne forte nō p̄tine-
at ad viros bonos. gaudere de
regni latitudine. Iniquitas enī eorū
cū quib; iusta bella gesta sūt regnū
adiuuat ut cresceret q̄ d̄ vniq; paruum
esset si quies et iusticia finitimorū con-
tra se bellū geri nulla puocaret iniuriā:
ac sic feliciorib; rebus hūanis omnia
regna parua essent cōcordi vicinita-
te letantia: et ita essent i mūdo regna
plurima gētiū. ut sūt iuste domus plu-
rime ciuiū. Proinde belligerare et p̄-
dominis gentib; dilatae regnū. malis
videtur felicitas: bonis necessitas. ¶
quia p̄uis esset. ut iniuriosi iustiorib;
dīnarētur: i deo nō incōgrue dicit̄ etiā
ista felicitas. Si p̄culdubio felicitas
maior est vicinū bonū habē q̄ cordes:
q̄ vicinū malū subiugare bellantem.
Mala vota sūt. optare habē quē odes-
ris. vel quē timeas: ut possit esse quē
vincas. Si ergo iusta gerēdo bella.
nō impia. nō iniqua. romani imperiū
tā magnū acquirere potuerūt: nūquid
tanq̄ aliqua dea colēda ē eis etiā ini-
quitas alienas. Multū enī ad istā lati-
tudinē impiē eā coopatā videmus. q̄
faciebat iniuriosos: ut essent cū quib;
iusta bella gererētur: et augētur im-
perii. Cur autē et iniquitas dea nō sit
vel exterarū gentiū: si pauor. et pallor.
et febris. dī romani esse meruerunt.
Dīs igitur duab; id est aliena iniqui-
tate. et dea victoria. dī bellorū causas
iniquitas excitat. victoria eadē bel-
la feliciter terminat: etiā feriato ioue
creuit imperiū. Quas enī hic partes

iupiter habēt cū ea q̄ possent bñficia
eius putari. dī habētur. dī vocat̄ dī
colūtur: ipi p̄ suis partib; inuocātur.
Habēt aut̄ hic etiā ille aliquā partē
si regnū etiā ip̄e appellaret: sic appel-
latur illa victoria. Aut si regnū mus-
nus ē iouis: cur nō et victoria munus
eius habeat̄. Qd̄ p̄fecto haberetur:
si nō lapis in capitolio. h̄ verus rex re-
gum et dīs dominātiū cognoscere
atq; coleretur. ¶ Ca. xvi.

Mox aut̄ plurimū: q̄ cū deos sin-
gulos singulis rebus. et p̄ne
singulis motibus attribuerēt. voca-
uerūt deā agenoriā que ad agendū
excitaret: deā stimulā que ad agēdū
ultra modū stimularēt: deā murcēā.
q̄ p̄ter modū nō moueret. ac facēt ho-
minē. ut ait pompilius murcū id est
nimis defidiosū et inactuosū: deā stre-
nuā q̄ faceret strenuū. Dīs dīs omni-
bus et deabus publica sacra facē susce-
perūt. Quēte vero appellātes q̄ face-
ret quietū. cū edē habēt extra portam
collinā publice illā suscipere noluerūt:
ytrū iudiciū fuit animi inquieti. an po-
tius ita significatū est. qui illā turbam
colē pseueraret. nō plane deorū h̄ de-
morum. eū quietē habē nō p̄sse. ad
quā vocat verus medicus dicens. Dis-
cite a me q̄ mitis sum et hūilis corde: et
inuenietis requē animab; vstris.

An forte dicūt q̄ dea ¶ Ca. xvii.
victoriā iupiter mittat. atq; illa
tanq̄ regi deorū obtēperās ad quos
iussit veniat. et i eorū parte osidatē
Hoc vere dicit̄. nō de illo ioue quem
deorū regē p̄ sua op̄ionē cōfingūt:
h̄ de illo vero rege seculorū. q̄ mittat
nō victoriā q̄ nulla s̄stātia est h̄ an-
gelū suū. et faciat vincere quē nolue-
rit: cuius osiliū occultū esse p̄t: iniquū
nō potest. Nam si victoria dea est. cur
nō deus ē et triūphus et victorie iun-
gitur. vel maritus. vel frater. vel filius:

taliam quippe isti de dijs optimati sunt: qualia si poete fingeret. atq; a nobis exaggeraretur responderet isti. ridenda esse figmenta poetarum non veris attribueda numinibus: et tamen se ipsi non ridebant cum talia deliramenta non apud poetas legebant. sed in templis colebant. Jovem igitur de omnibus rogarunt: ei vni tantummodo supplicarent. Non enim quo missis victoriam si dea est et sub illo rege est possit ei audere resistere: et sua potius facere voluntate. **Ca. xviii.**

Quid quod et felicitas dea est? **Ed** accepit: aram meruit: sacra ei congrua prolata sunt. Ipsa vero sola coleretur. Sibi enim ipsa esset: quid boni non esset? Sed quid sibi vult quod fortuna dea putatur et colitur? An aliud est felicitas. aliud fortuna: quod fortuna potest esse et mala? Felicitas autem si mala fuerit. felicitas non erit. Certe omnes deos utriusque sexus. si a sexu habent: non nisi bonos existimare debemus. Hoc plato dicit. hoc alij philosophi: hoc excellentes rei publice professorumque rectores. Quod ergo dea fortuna aliquando bona est. aliquando mala? An forte quoniam mala est. dea non est nisi malignum demonem repetere dixerit? Quot sunt ergo deae istae? Profecto quae quot homines fortunati hoc est bonae fortunae. Nam cum sint et alij plurimi simul. hoc est vno tempore male fortunae: nunquid si ipsa esset simul et bona esset et mala. his aliud. illis aliud? An illa quae dea est. semper bona est? Ipsa est ergo felicitas. Cur adhibetur diversa nomina? Sed et hoc ferendum est. Solet enim et vna res duobus nominibus appellari. Quid diverse edes. diverse aere: diversa sacra? Est causa inquit: quod felicitas illa est quam boni habent praecedentibus meritis. Fortuna vero quae dicitur bona sine ullo examine meritorum fortuito accidit bonis et malis. Unde etiam fortuna nominatur. Quod ergo bona est: quae sine

ullo iudicio venit et ad bonos et ad malos? **S**ed quid autem colitur quae ita ceca est. passim in quoslibet incurres: ut suos cultores plerumque pretereat et suis contemptoribus heret? Et si aliquid proficiunt cultores eius ut ab illa videatur ametur: iam merita sequitur. non venit fortuito. Sibi est ergo illa deum iudicium fortunae? Sibi est quod a fortuitis etiam nomen accepit? Nichil enim potest eam colere: si fortuna est. Si autem suos cultores discernit ut proficit: fortuna non est. An ipsam quo voluerit iupiter mittit? Colatur ergo ipse solus. Non enim potest ei iubenti. et eam quo voluerit mittenti. fortuna resistere. Aut certe istam mali colatur: qui nolunt habere merita quibus dea possit felicitas mutari. **Ca. xix.**

Quam sane huic velut numini tribuitur quam fortunam vocat. ut simulacrum eius quod a matronis dedicatum est. et appellata est fortuna muliebris. etiam locutum esse memorie commemoraverunt: atque dixisse non semel sibi iterum. quod eam rite matrone dedicaverit. Sed quid est si verum sit: mirari nos non oportet. Non enim malignis demonibus etiam sic difficile est fallere: quorum artes atque versutias homines potius isti advertere debuerunt: quod illa dea locuta est. quae fortuito accidit non quae meritis venit. Fuit enim fortuna loquax et muta felicitas: ut quid aliud nisi ut homines recte vivere non curaret: contra sibi fortuna quam illos sine ullis bonis meritis faceret fortunatos? Et certe si fortuna loquitur non saltem muliebris sed virilis potius loqueretur: ut non ipse quae simulacrum dedicaverunt putarentur tamen miraculum muliebri loquacitate finxisse.

Quod si dea fecerunt? **Ca. xx.** Quae quidem si dea esset: multis fuerat praeferenda. Et nunc quod dea non est. sed donum dei est: ipsa ab illo impetretur a quo solo dari potest: et omnis falsorum deorum turba vanescat. Sed cur et fides dea

credita est. et accepit etiā ip̄a templū
et altare. Quā quisquis prudēter a-
gnoscat: habitaculū illi seip̄m facit.
Vnde aut̄ sciūt illi quid sit fides: cuius
p̄mū et maximū officiū est. ut i ve-
rū credat̄ deū. Sed cur non suffecerat
virtus. Nōne ibi est et fides: quāquidē
virtutē in quatuor sp̄cies distribuēdas
esse viderūt. prudētiā. iusticiā. for-
titudinem. tempantiā. Et quomodo
iste singule sp̄cies suas habet. in par-
tibus iusticie fides est: maximūq; lo-
cū apud nos habet. quicūq; somus.
quid sit qd̄ iustus ex fide viuit. Sed
illos miror appetitores multitudinis
deorū: si fides dea est. quāe alis tam
multis deab; iniuriā fecerit. p̄termittē-
tēdo eas: quib; similiter edes et aras
dedicāe potuerūt. Cur tempantia dea
esse nō meruit: cū eius nomie nōnulli
romani p̄ncipes nō parū gloriā cō-
parint. Cur demiq; fortitudo dea nō
est. que adfuit mucō. cū dextera po-
rexit in flāmas: que adfuit curco. cū se
p̄ patria in abruptā terrā p̄cipitē de-
dit: que adfuit decio p̄ri. et decio filio.
cū p̄ exercitū se uouerūt. si tamē hīs
omib; vera imerat fortitudo. vñ modo
nō agitur. Quāe prudētia. quāe sapi-
entia nulla numinū loca meruerūt. An
q; in noie generali ip̄ius virtutes om̄es
colūtur. Sic ergo posset et vnus de
colli: cuius partes ceteri dij putātur.
Sed in illa vna virtute. et fides ē. et pu-
dicicia: que tñ extra i edib; p̄p̄ris al-
taria meruerūt. Nas deas nō veritas:
sed vanitas fecit. ¶ Ca. xxi.

Hec eni veri dei munera sunt: non
ipse sūt dee. Verūtamenē vbi est
virtus et felicitas: quid aliud querit̄.
Quid ei sufficit: cui virtus felicitasq;
nō sufficit. Om̄ia quippe agenda cō-
plectitur virtus: om̄ia obtinēda felici-
tatis. Si iupiter ut hec daret ideo co-
lebatur. q; si bonū aliqd̄ ē latitudo re-

gni atq; diuiturnitas. ad eandē p̄ti-
net felicitatē: cur nō intellectū ē dona
dei esse nō deas. Si aut̄ putate sunt
de: saltē alia tanta deorū turba nō q̄-
reretur. Cōsideratis enī officiis deo-
rū de arūq; oim. q̄ sicut voluerūt p̄ sua
op̄mācōe finxerūt: inueniāt si possunt
aliqd̄ qd̄ prestari ab aliquo deo pos-
sit homi habētū virtutē: habētū felicitatē.
Quid doctrīne. vel a mercurio. vel
a mimerua p̄tendū ess;: cū virtus om̄ia
secū habēt. Ars quippe ip̄a bene re-
cteq; viuēdi: virtus a veterib; defini-
ta est. Vñ ab eo q; grece aretix dicit̄
virtus: nomē artis latinos traduxisse
putauerūt. Sed si virtus nō nisi ad
ingemiosū poss; venire: qd̄ opus erat
deo caucō p̄re. qui cautos id est acutos
faceret: cū hoc posset cōferre felicitas.
Ingemiosū quippe nasci felicitatis ē.
Vnde etiā si nō potuit a nondū nato
colli dea felicitas. ut hoc ei conciliata
donaret: offerret hoc parētib; eius cul-
torib; suis: ut eis ingemiosi filij nasce-
rētur. Quid opus erat parturiētib;
inuocare lucinā: cū si adess; felicitas.
nō solū bene parerēt sed etiā bonos.
Quid necesse erat opi dee cōmēdare
nascētes deo vagicano vagiētes: deo
cumine iacētes. deo rumie sugētes: deo
stabilino stātes. deo adeone adēun-
tes. ab cone abeūtes: deo menti ut bo-
nā haberēt mentē deo volunno et de
volūne ut bona vellēt: dijs nupciali-
bus ut bene diuigerēt. dijs agrestib;
ut fructus vberimos caperēt. et
maxie ip̄i diue fruges: marti et bello-
ne ut bene belligerarent: deo victorie
ut vincerēt: deo honoimo ut honora-
rētur. deo pecunie ut pecuniosi essent:
deo esculano et filio eius argētino ut
haberēt ereā argētāq; pecuniā. Nā
ideo p̄rem argētini esculanū posuerūt:
quia p̄us erea pecunia i vsu cepit ē:
post argētea. Viroz aut̄ q; argētinus

nō genuit aurimū quia et aurea sub:
secura ē. Quē deū isti si haberēt: sicut
saturno iouē: ita et patri argēino. et
auro esculano aurimū iponerēt. Quid
ergo erat necesse. ppter hoc bona. vel
ammi vel corpis vel externa. tāta deos
rū turbā colere. et inuocare. quos ne:
q3 omēs omemorauit. nec ipi potuēt.
omib3 bonis hūans inmutatū singil:
laūq3 digestis deos munitos. et singu:
los puidere: cū possit magno facili:
q3 opendio. vna dea felicitas. cuncta
conferre. nec solum ad bona capiēda
quisq3 alius. h3 neq3 ad depellēda mala
querēt. Cur enī est inuocanda ppter
fello3 diua fello3. ppter hostes de:
pellēdos diua pellō3. ppter egros
medicus vel apollo vel esculapius. vel
ambo simul. qn esset grāde piculū. nec
deus spimēsis. ut spīmal ex agris era:
dicaret. nec dea rubigo ut nō accede:
ret. rogaret. vna felicitate p̄sente et
tuēte. ut vel nulla mala exoriretur. vel
facilime pelleretur. Postremo quod
de duab3 istis de ab3 virtute. et felicitas:
te tractamus: si felicitas virtus est p̄:
miū: nō dea h3 dei donū est. Si autē dea
est: cur nō dicat. et virtutē ipa cōferre:
qn quidē etiā virtutē consequi felicitas
magna est. Ca. xxij.

Quid est ergo q̄ p̄ ingenti be:
neficio. varro iactat p̄stare se
ciuib3 suis: q̄ nō solū cōmemorat de:
os quos coli oporteat a romanis. ve:
rū etiā dicit quid ad quēq3 pertineat.
Quō nichil p̄dest inquit varro hominē
alicuius medici nomē formāq3 nosse
et q̄ sit medicus ignorare: ita dicē ni:
chil p̄desse. scire deū esse esculapiū si
nescias eū valitudinē opinulari: atq3
ita ignores cur ei debeas supplicare.
Hoc etiā alia similitudine affirmat di:
cēs: nō mō bñ viuere. h3 viuere om̄ino
nemine posse si ignorat quisnā sit fa:
ber. quis pictor. q3 tector. a quo q̄d

vtensile possit petē. quē adiutorē ad:
sumere. quē ducē. quē doctorē: eo mō
nulli dubiū esse asserēs. ita esse vtilē
cognicō3 deoz: si sciat quā quisq3 de:
us vim. et facultatē ac potestātē cuius:
q3 rei hēat. Ex eo enī poterimus inq̄t
sciē quē cuiusq3 causa deū aduocāre atq3
inuocāre debeamus ne faciam3 ut inimi:
solēt: et optemus a libero aquā. a sim:
phis vniū. Magna sane vtilitas. Quis
nō huic gratias agēt. si vera mōstra:
ret: et si vniū verū deū a quo essent oīa
bona hominib3 colēdū docēt. Ca. xxij.

Ed vnde nūc agit si libri et sa:
era eoz vera sūt et felicitas dea
est. cur nō ipa vna q̄ coleret3 constituta
est. q̄ possit vniūsa conferre. et op̄dio facē
felicitē. Quis enī optat aliq̄d ppter ali:
quid aliud q̄ ut felix fiat. Cur demq3
tam sero huic tante dee: post tot ro:
manos p̄ncipes lucullus edē cōstitu:
it. Cur ip̄e romulus felicitē cupiēs cō:
dere ciuitatē. nō huic tēplū potissimū
struxit nec ppter aliq̄d dñs ceteris
supplicauit: qn nichil deesset si hęc ad:
esset. Nam ip̄e nec prius rex nec ut
putāt postea deus fieret: si hanc deā
ppiciā nō habēt. Vt quid ergo con:
stituit romanis deos. ianū. iouē. mar:
tē. picum. faunū. tiberiū. herculē et si
quos alios. Vt quid titustatius ad:
didit saturnū. opem. solē. lunā. vulca:
nū. lucem. et quoscūq3 alios addidit:
inter quos etiā deā cloacinā felicitas:
te neglecta. Vt quid numa tot deos
et tot deas sine ista. An eā forte i tā:
ta turba videre nō potuit. Hostilius
certe rex deos et ip̄e nouos pauorem
atq3 pallozē. ppiciandos nō introdu:
ceret: si deam istā nosset aut coleret.
Presente quippe felicitate om̄is pa:
uor et palloz nō propiciatus abscede:
ret: sed pulsus aufugaret. Demde q̄d
est hoc q̄ iā romanū impū lōge late:
q3 crescebat: et adhuc nemo felicitatē

colebatur. **A**n ideo grandius imperium:
quod felicius fuit. **N**am quomodo ibi esset vera felicitas:
ubi non erat vera pietas. **P**ietas est enim vera verax veri dei cultus: non
cultus tot falsorum deorum. quot demoniorum. **S**ed et postea iam in deorum numerum
felicitate suscepta: magna bello et
inimicum infelicitas subsequuta est. **A**n forte iuste
est indignata felicitas quod contra sero et
non ad honorem sed ad contumeliam potius
mutata dea est. ut cum coleretur pappus. et
cloacina. et pauor. et palloz. et febris.
et cetera non numina colendorum sed crimina
colentium. **A**d extremum si cum turba indignissima tanta dea colenda visa est cur
non vel illustrius ceteris colebatur. **Q**uis
enim ferat. quod neque inter deos consentientes
quos dicunt in consilium iouis adhiberi.
nec inter deos quos selectos vocant
felicitas constituta est ut templum. aliquod
ei fieret quod et loca sublimitate
et opis dignitate premeretur. **C**ur enim
non aliquod melius. quam ipsi ioui. **N**am quis
enim ioui regnum nisi felicitas dedit: si tamen
cum regnaret felix fuit. **E**t potior est felicitas
regno. **N**emo enim dubitat facile
inueniri hominem quem se timeat fieri regem:
nullus autem inuenitur qui se nolit esse
felicem. **I**psi ergo dii. si per auguria vel
quolibet modo eos posse consuli putant.
de hac re consulerent. vtrum vellent felicitati
loco cedere: si forte aliorum edibus
vel altaribus iam fuisset locus occupatus.
ubi edes maior atque sublimior felicitati
ostrueretur: etiam ipse iupiter
cederet ut ipsum verticem collis capitolini
felicitas potius obtineret. **N**on enim
quisquam resisteret felicitati: nisi quod fieri
non potest qui esse vellet infelix. **N**ullo
modo omnino si consulere faceret iupiter
quod ei fecerunt tres dii. mars. terminus.
et iuuenus: qui maiori et regi suo
nullo modo cedere loco voluerunt. **N**am
sicut habet eorum litere. cum rex tarquinius
capitolium fabricari vellet. eumque locum

qui ei dignior aptiorque videbatur ab
diis aliis cerneret preoccupatum: non
audens aliquid contra eorum facere arbitrium.
et credens eos tanto numini suo:
quod principi voluntate cessuros. quod multi
erat illic ubi capitolium constitutum est. per
augurum quesiunt: vtrum cedere locum
vellent ioui: atque ipsi inde cedere omnes
voluerunt propter illos quos omnia: a
iu. martem. terminum. iuuenitatem: atque ideo
capitolium ita constructum est ut etiam isti
tres intus essent. tam obscuris signis:
ut hoc vix homines doctissimi scirent. **N**ullo
modo igitur felicitatem iupiter ipse
contineret. sic a terminum. martem. iuuenitatem.
contemptus est: sed ipsi etiam qui non
cesserunt ioui. profecto cederent felicitati
quam illis regem fecerat iouem. **A**ut si non
cederent. non id contemptu eius facerent:
sed quod in domo felicitatis vel obscuri esse
mallerent: quam sine illa in locis propriis emi
nere. **N**am dea felicitate in loco amplissimo
et celsissimo constituta discerneret aves
omnes vnum bonum vnum preterendum esse
auxilium: ac sic. ipsa sua ad eam natura aliorum
deorum superflua multitudine derelicta.
coleretur vna felicitas. vnum supplicaretur.
vnum templum frequenter a
ciuibus qui felices esse vellent. quorum
esset nemo qui nollet: atque ita ipsa a se
ipsa preteretur. que ab omnibus pretebatur.
Quis enim aliquid ab aliquo deo nisi
felicitatem velit accipere: vel quod ad felicitatem
existimat pertinere. **P**roinde si felicitas
habet in potestate cum quo homine sit.
habet autem si dea est: que tandem stulticia
est. ab aliquo eam deo pretere: quam
possis a se ipsa impetrare. **H**anc ergo
deam super deos ceteros honorare etiam
loci dignitate debuerunt. **S**ic enim apud
ipsum legitur. romani veteres nescio
quam humanum cui nocturna fulmina tribuebant
coluerunt magis quam iouem: ad
quam diurna fulmina pertinere. **S**ed postquam
ioui templum inigne ac sublime

constructū est. propter edis digni-
tate sic ad eū multitudo confluxit: ut
vix inueniat qui summi nomē quod
audire iam nō potest. se saltē legisse
meminerit. Si autē felicitas dea nō ē.
qm̄ qd̄ verū est munus est dei: ille deus
querat qui eam dare possit. et falso
deoz multitudo noxia relinquat: quā
stultoz hōim multitudo vana secta-
tur. dei dona deos sibi faciēs: et ipm̄ cui-
us ea dona sūt obstinacōe supbe vo-
lūtatis offendēs. Sic enī carere nō
potest infelicitate qui tanq̄ deā felici-
tate colit. et deū datoze felicitatis re-
linquit: sicut carere nō potest fame q̄
panē pictū lingit et ab hōie qui ve-
rū habet nō petit. **Ca. xxiiij.**

Habet autē eozū osiderare racōne.
Sed adeone inquit maiores
nros impietes fuisse credendū est.
ut hec nescerēt munera diuina esse non
deos? Sed qm̄ sciebant nemini talia
nisi aliquo deo largiente deedi: quo-
rū deoz nomia non inueniebāt. earū
rerū nomib; appellabant deos q̄s ab
eis sentiebant dari. aliqua vocabula
inde flectētes: sic a bello bellonaz nū-
cupauerūt nō bellū. sicut a cumis cumi-
nā nō cumā. sicut a segetib; segetiā nō
segetē. sicut a pomis pomonā nō po-
mū. sicut a bubus bubonā nō bouem.
aut certe nulla vocabuli declinacōne
sicut res ipse noiantur: ut pecunia di-
cta est dea que dat pecuniā: nō omni-
no pecunia dea ipa putata est. Ita vir-
tus que dat virtutē. honor qui honoret:
concordia q̄ concordia. victoria que
dat victoria: ita inquit cum felici-
tas dea dicitur. nō ipa que datur: sed
numen illud attēdit a quo felicitas
datur. Ita nobis reddita racōe: mul-
to facilius eis quoz cor nō nimis ob-
duruit. p̄ sua debimus fortasse qd̄ vo-
lumus. **Ca. xxv.**

Seniā būana infirmitas sen-

fit. nō nisi ab aliquo deo dari posse fe-
licitatē. et hoc senserūt homies qui tā
multos colebāt deos: in quib; et ipm̄
eoz regē iouem quia nomen eius a
quo daretur felicitas ignorabāt: ideo
ipm̄ rei nomie quā credebāt ab illo
dari eū appellare voluerūt. Vatis er-
go iudicarunt nec ab ipō dari posse
felicitatē quē iam colebāt: s; vtiq; ab
illo quē nomie ipius felicitatis colen-
dū esse censebant. Confirmo prozsus
a quodā deo quē nesciebāt eos credi-
disse dari felicitatē. Ipe ergo quera-
tur: ipē colatur: et sufficiat. Repudiet
strepitus innumarabiliū demonioz.
Illi nō sufficiat hic deus: cui nō suffi-
cit munus eius. Illi in quā nō sufficiat
ad colēduz deus datoze felicitatis: cui
nō sufficiat ad accipiēdu ipa felicitas.
Cui autē sufficiat. nō enī hab; hō qd̄ am-
plius optare debeat: seruiat vni deo
datoze felicitatis. Non est ipē quē no-
minat iouem. Nam si eū datoze felici-
tatis agnoscerēt: nō vtiq; aliū vel ali-
am a quo daretur felicitas. noie ipius
felicitatis inquirerēt. Neq; ipm̄ iouē
cū tantis iniurijs colendū putarent.
Iste alienaz dicitur adulter vxozū:
iste pueri pulchri impudicus ama-
tor: et raptor. **Ca. xxvi.**

Sed fingebat hec omerus ait tul-
lius: et būana ad deos transfe-
rebat: mallez ad nos diuina. Merito
displicuit viro graui diuinozū crimi-
nū poeta cōfictor. Cur ergo ludi sce-
nici vbi hec dicitātur. cātātur. acti-
tantur. deozū honorib; exhibentur. in-
ter res diuinas a doctissimis oscribū-
tur? Sic exclamet cicero nō cōtra fi-
gmenta poetaz: sed contra instituta
maiozū. An exclamarēt et illi: qd̄ nos
fecimus? Ipi dii ista suis honoribus
exhibēda flagitauerūt. atrociter im-
perāt: cladē nisi fierē p̄nuciarūt: q̄ ne-
glectū ē aliqd̄. seuerissime vindicāt:

quia id quod neglectū fuerat factus
est. placatos se esse monstrarūt. Inter
eorū cōmemoratur virtutes et miran-
da facta qđ dicā. **T**ito latino rustico
romano patrifamilias dictum est in
sommis. in senatū nūciare: ut ludi ro-
mani instaurarētur qđ primo eorū die
in quodā scelerato qui p̄p̄o spectante
ad supplicium duci iussus est: numimbz
videlicet ex ludis hilaritatē querē-
tibus triste displicuisset imperiū. **C**ū
ergo ille qui somnio cōmōntis erat
postero die iussa facere nō ausus est;
secunda nocte hoc idē rursus seueri⁹
imperatū est. **A**misit filiū: qđ nō fecit.
Tercia nocte dictū est homi: qđ ma-
ior ei pena si nō faceret inmineret. **C**ū
etiā sic non auderet: in morbū incidit
acrem et horribilē. **T**um vero ex ami-
corū sentētia ad magistratus rem de-
tulit: atq; i lectica allatus est in sena-
tū: expositoq; somnio. recepta omnino
valitudie. pedibz suis sanus absces-
sit. **T**anto stupēfactus miraculo sena-
tus: qđ duplicata pecunia ludos cen-
suit instaurari. **Q**uis nō videat qui sa-
nū sapit s̄bditos hoīes malignis de-
mombz a quorū dñacōne non liberat
m̄si gratia dei p̄ ihesuz xp̄m dñm nrm:
vi copulos esse exhibere talibz dijs.
quē recto consilio poterāt turpia iudi-
cari. **I**n illis certe ludis poetica humi-
nū crimīa frequentātur: qđ ludi cogē-
tibus numimbz. iussu senatus instau-
rabātur. **I**n illis ludis corruptorē pu-
dicie iouē. turpissimi histriones cā-
tabant. agebant. placabāt. **S**i illud
fingebatur: ille irascere. **S**i aut̄ suis
crimimbz etiā si etis delectabatur: qñ
coleretur. nisi diabolo fuiret. **T**rane
iste romanū cōderet dilataret. cōser-
uaēt imperiū: quouis romano cui ta-
lia displicebāt homie abiectiorē. **I**ste
daret felicitatē: qui tam infelicitē co-
lebatur. **E**t nisi ita coleretur: infelici⁹

irascatur. **Ca. xx vii.**

Relātū est in literas doctissimum
pōntificē sceuolā disputasse tria
genera tradita deozū: vnum a poetis.
alterū a philosophis: terciū a princi-
pibus ciuitatis. **P**rimū genus nuga-
torum dicit esse. qđ multa de dijs fin-
gātur indigna: secundū non o grue-
re ciuitatibus. qđ habeat aliqua sup-
uacua: aliqua etiā que obsint populis
nosse. **D**e supuacuis nō magna causa
est. **V**olet enim et a viris peritis dici:
supflua nō nocent. **Q**ue sunt autē il-
la: que prolata in multitudinē nocēt.
Hec inquit: nō esse deos. herculem es-
colapū. castorem. pollucē. **P**ro dicitur
enī a doctis qđ homies fuerint: et hu-
mana cōdicōne defecerint. **Q**uid ali-
ud? **Q**đ eorū qui sūt dii. nō habeāt ci-
uitates vera simulacra: eo qđ verus de-
us nec sexum habeat. nec etatem: nec
definita corporis membra. **H**ec ponti-
fex nosse populos non vult: nam fal-
sa esse nō putant. **E**xpedire igitur ex-
istimat falli in religione ciuitates: qđ
dicere etiā i libris rerū diuinarū var-
ro ip̄e nō dubitat. **P**reclara religio.
quo confugiat liberandus infirmus:
et cum veritate qua liberetur inquirat:
credatur ei expedire qđ fallitur. **P**oe-
ticū sane deozū genus cur sceuola re-
spuat. eisdē literis non tacetur: quia
sic videlicet deos deformāt. ut nec bo-
nis homimbz cōparētur. cū alium fa-
ciūt furari aliū a dulturare: sic item in-
quit aliquid aliter turpiter atq; inep-
te dicere ac facere: tres inter se deas
certasse de p̄mo pulchritudinibz. vi-
ctas duas a venere troiam euertisse:
iouem ip̄m conuertī in bouem aut ci-
gnum ut cum aliqua concūbat: de am-
bommi nubere. saturnū liberos deuora-
re: nichil demiq; posse confingi miracu-
lozū atq; viciozū qđ non ibi repiatur.
atq; ab deozum natura longe absit.

O sceuola pontifex maxie ludos tolle si potes: precipue populis ne tales honores dñs mortalib; deferant. vbi crimina deorū libeat mirari: et que fieri possunt placeāt imitari. Si autē tibi responderit populus. vos nobis importastis ista pōtīfices: deos ipos roga quib; instigātib; ista iussistis: ne talia sibi iubeāt exhiberi. Que si mala sūt. et p̄pterea nullo modo de deorū maiestate credenda: maior est deorū iniuria de quib; impune fingūtur. Sed non te audiūt: demones sunt. praua docent. turpib; gaudēt: nō solū nō deputāt iniuriā si de illis ista fingantur: sed eā potius iniuriā ferre nō possunt: si p̄ eorū solemnia non agantur. Jam vero si aduersus eos iouem interpelles. maxime ob eam causā q̄ eius plura crimina ludis scemicis actantur: nōne etiā si eum iouem nūcupatis a quo regitur totus atq; administratur hic mundus. eo illi sit a vobis maxima iniuria q̄ eum cū istis colendū putatis. eorūq; regē esse p̄bitentis. **Ca. xxviii.**

Nullo igitur modo dñi tales qui talibus placantur. vel potius acculantur honoribus. ut maius sit crimen q̄ eis falsis oblectantur q̄ si de illis vera dicerentur: romanū imperium augere et conseruare potuissent. Hoc enim si possent. grecis potius donum tam grande cōferrent qui eos in huiusmodi rebus diuinis hoc ē ludis scemicis honorabilius digniusq; coluerunt: quando et a moribus poetarū hñs quibus deos dilacerari videbāt. se non substraxerūt. dando eis licentiam male tractādi homines quos liberet: et ipos scemicos nō turpes iudicauerūt. sed dignos etiā pre ceteris honorib; habuerunt. Sicut autē potuerūt aureas pecuniā habere romani quāuis deum aurimū non colerent:

sic et argenteā habē potuerūt et erēam. si nec argentimū nec eius patrem colerent esculanū: et sic omnia que retexere piget. Sic ergo et regnū iuuto quidē deo vno nullo modo habere possent: dñs vno istis falsis et multis ignoratis siue contemptis. atq; illo vno cognito et fide sincera ac moribus culto: et melius hic regnū haberēt quantūcūq; haberēt: et post hec acciperent sempiternū. siue hic haberent siue nō haberēt. **Ca. xxix.**

Nam illud quale est. qd̄ pulcherrimū auspiciū fuisse dixerunt quod paulo ante cōmemorauit: martem et terminū. et iuuentutez. nec ioui regi deorū loco cedere voluisset. Sic enim inquit significatū est martiam gentem id est romanā nemim locum quē teneret daturā: romanos quoq; terminos p̄pter deum terminū neminem cōmutaturū: iuuentutez etiam romanā p̄pter deam iuuentutez nemim esse cessurā. Videbant ergo quomodo habebāt istum regem deorū suoz et dato: ē regni sui. ut ei auspicia ista pro aduersario ponerent: cui non cedere pulcherruz esset: quanq̄ hec si vera sunt: non habent omīno quid timeant. Non enim confessuri sunt q̄ dñi cesserint x̄po: qui ioui cedere noluerūt. Valuis quippe imperij fimbriis. x̄po cedere potuerunt: et de sedibus locorum. et maxime de corde credentiu. Sed anteq̄ x̄pus venisset i carne. anteq̄ demiq; ista scriberentur que de libris eorū proferimus. sed tñ postea q̄ factum est sub rege tarquinio illud auspiciū. aliquotiens romanus exercitus fuitus est. hoc est v̄sus in fugā: falsumq; ostendit auspiciū q̄ iuuentus illa nō cesserat ioui. et gens martia supantib; atq; irrūpentibus gallicis in ipa vrbe contrita est: et termini imp̄i deficiētib; multis ad bambales

ciuitatibus. in angustū fuerant coar-
tati. Ita euacuata est pulchritudo au-
spiciorū: remansit contra iouē contu-
macia non deorū. sed demoniorū. Ali-
ud est enim nō cessisse: aliud vñ cesse-
ras redisse. Quāq̄ et postea in ori-
entalib; partibus adriani voluntate
mutati sūt termini imperij romani. Il-
le namq; tres p̄uincias nobiles. ar-
meniā. mesopitamiā. assiriā. p̄sarum.
concessit imperio: ut deus ille terminus
q̄ romanos terminos scdm̄ istos
tuebatur. et p̄ illud pulcherrimū auspi-
ciū loco nō cesserat ioui: plus adria-
num regem hōim q̄ regem deorū ti-
muisse videatur. Accepit quoq; alio
tēpore prouincijs memoratis nostra
pene memoria retrosus terminus ces-
sit: quādo iulianus deorū illoꝝ ora-
culis deditus. immoderato ausu na-
ues iussit incendi quib; alimonia por-
tabat: qua exercitus destitutus. mox
etiam ip̄o hostili vulnere extincto in
tantam est redactus inopiā ut inde
nullus euaderet. vñdiqu; hostib; in-
cursantibus. milite imperatoris mo-
turbato. nisi placito pacis. illic impe-
ratorij fines cōstituerent vbi hodie-
q; peristūt: non quidem tanto detri-
mento quantū concesserat adrianus:
sed media tamen compositione defixi.
Vano igitur augurio deus terminus
nō cessit ioui qui cessit adriam volū-
tati: cessit etiam iuliani temeritati: et
iouiani necessitati. Viderūt hęc in-
telligentiores grauiorēq; romani. s;̄
contra cōsuetudinē ciuitatis q̄ demo-
nicis ritibus fuerat obligata parum
valebat: quia et ip̄i etiā hilla vana eē
sentiebant. nature tamē rerū sub vni-
us veri dei regimine atq; imperio cō-
stitute. religiosū cultū qui deo debetur
exhibendū putabant: seruientes ut
ait apostolus creature potius q̄ cre-
atori qui est benedictus ī secula. Hu-

iūs dei veri erat auxiliūz necessariū. a
quo mitterentur sancti viri et veraciter
p̄ij: qui pro vera religione morerentur:
ut falsa ea viuētib; tollerentur.

Quero augur irri. **Ca. xxx.**
det auguria: et rep̄hendit hōis
corū et corinthe vocibus vite confi-
lia moderātes. Sed iste achademis-
cus qui omnia esse contendit incer-
ta: indignus est qui habeat vllam in
hīs rebus autoritatē. Disputat ap̄d
eum quītus lucilius balbus in secūdo
de deorū natura libro: et cū ip̄e sup̄sti-
cōnes ex natura rerū velut p̄hicas et
philosophicas inserat: indignat̄ ta-
men institucōe simulacrorū. et opimi-
ombus fabulosis ita loquēs. Vide-
tine igitur ut a p̄hicas rebus bene
atq; vtiliter inuentis. racō sit tracta.
ad omenticios et fictos deos. Que
res genuit falsas opimiones: erro-
resq; turbulentos. et sup̄sticōnes pe-
ne amiles. Et forme enim nobis deorū
et etates et vestitus ornatuq; non sūt
genera p̄terea. coniugia. cognacōes.
omniaq; traducta ad similitudinem
inbreuitatis humane: nam et p̄turbas-
tis inducūtur animis. Accepimus enī
deorū cupiditates: egritudines. ira-
cundias. Nec vero ut fabule ferūt dñj
bellis prelijsq; caruerunt: nec soluz ut
apud homerū cū duos exercitus cō-
trarios alij dñj ex alia parte defende-
runt: sed etiam aut cum titamis aut cū
gigantibus sua propria bella gesse-
rūt. Hęc et dicuntur et creduntur stul-
tissime: et plena sunt vanitatis sūme-
q; leuitatis. Ecce interim que confi-
tentur: qui defendūt deos gentiū. De-
inde cū hęc ad sup̄sticōnez p̄tinere
dicat. ad religionē vero que ip̄e scdm̄
stoicos videtur docere: non enī phi-
losophi solum inquit: verum etiā ma-
iores nostri sup̄sticōnem a religio-
ne sepeauerunt. Nam qui totos dies

precabantur inquit et immolant ut sibi sui libri superstites essent: superstitiones sunt appellati. Quis non intelligat eum conari dum consuetudinem civitatis timet. religionem laudare maiorum. eamque a superstitione velle se iungere: sed quomodo id possit non invenire. Hi enim a maioribus illi sunt appellati superstitiones. qui totos dies precabantur et immolabant: nunquid et illi qui instituerunt quod iste reprehendit. deorum simulacra. diversa etate. et velle distincta: deorum genera. coniugia. cognationes. Nec vix cum tanquam superstitionis culpam implicat ista culpa maiores talium simulacrorum institutores atque cultores: implicat et seipsum. qui quanto libet eloquio se in libertatem miratur evoluisse. necesse habebat ista venerari: nec quod in hac disputatione disertus insonat mutire audet in populi concione. Agamus itaque christiani domino deo nostro gratias. non celo et terre sicut iste disputat. sed ei qui fecit celum et terram. qui has superstitiones quas iste balbus velut balbutiens. vix reprehendit: per altissimam christi humilitatem. per apostolorum predicacionem. per fidei martirum pro veritate morientium et cum veritate viventium: non solum in cordibus religionis. verum etiam in edibus superstitionis libera suorum servitute subvertit.

Quid ipse varro. Ca. xxxi. quem dolemus in rebus divinis ludos scemicos quamvis non iudicio proprio posuisse: tamen ad deos colendos. multis locis velut religio suscitatur. Nonne ita confititur. non se illa iudicio suo sequi que civitatem romanam instituisse commemorat: ut si eam civitatem novam constitueret. ex nativitate potius formula deos nominaque eorum se fuisse dedicaturum non dubitet confiteri. Sed iam quomodo in veteri populo esset. acceptam ab antiquis no-

minum et cognominum historiam tenere ut tradita est debere se dicit: et ad eum finem illam scribere ac perscrutari: ut potius eam magis colere quam despiciere vulgus velit. Quibus vix hunc acutissimus satis indicat non se apud omnia que non sibi tantum contemptum essent: sed etiam ipsi vulgo despicienda viderentur. nisi tacerentur. Ego ista comicare putari debui: nisi evidenter alio loco ipse diceret de religionibus multa loquens: esse multa vera. que non modo vulgo scire non sit utile: sed etiam tam et si falsa sunt. aliter existimare populum expediat: et ideo grecos theletas ac misteria tacite in tate parietibus clausisse. Id certe totum consilium prodidit velut sapientium: per quos civitates et populi regerentur. Hac tamen fallacia miris modis maligni demones delectantur qui et deceptores et deceptos pariter possident: a quorum dominacione non liberat nisi gratia dei per ihesum christum dominum nostrum. Dicit etiam idem auctor acutissimus atque doctissimus: quod huius soli ei videatur animadvertisse se quid esset deus. qui crediderunt eum esse animam. motu ac ratione mundum gubernantem: ac per hoc et si nondum tenebat quod veritas habet: deus enim verus non anima sed anime quoque effectus et conditor: tamen si contra preiudicia consuetudinis liber esse posset. unum deum colendum fateretur atque suaderet. motu ac ratione mundum gubernantem: ut ea cum illo de hac re questio remaneret: quod eum non diceret esse animam sed potius anime creatorem. Dicit etiam antiquos romanos plures annos centum et septuaginta deos sine simulacro coluisse: quod si adhuc inquit mansisset. castius dii observarentur. Cuius sententie sue teste adhibet inter cetera etiam gentes iudeam. Nec dubitat eum locum ita concludere:

ut dicat qui p̄mi simulacra deozū popu-
lis posuerit eos ciuitatibz suis et metū
demp̄sisse et errorem addidisse prudēter
existimans deos facile posse i simulac-
rozū stoliditate cōtemni. Quod ve-
ro non ait errorem tradiderunt. sed
addiderunt: iam vtiqz fuisse etiam si-
ne simulacris vult intelligi errorem.
Quapropter cum solos dicat amia-
uertisse quid esset deus qui cum cre-
derent animam mundū gubernantē.
castusqz existimat sine simulacris ob-
seruari religionem: quis non videat
quantū propinquauerit veritati. Si
enim aliquid contra veritatem tanti
possit erroris: profecto et vnum deum
a quo mundum crederet gubernari et
sine simulacro credendum esse cense-
ret: atqz in tā proximo inuentus. fa-
cile fortasse de anime mutabilitate cō-
moneretur: ut naturā potius incommu-
tabilem quē ipam quoqz animā con-
didisset: deū verū eē sentiret. Hec cū
ita sint: quecunqz tales viri in suis li-
teris multozū deozum ludibria posue-
runt: confiteri ea potius occulta dei
voluntate compulsi sunt: q̄ persuas-
dere conati. Si qua igitur nobis inde
testimonia p̄feruntur. ad eos redargu-
endos proferuntur: qui nolūt aduer-
tere de quanta et q̄ maligna demo-
num potestate nos liberet singulare
sacrificiū tam sancti sanguinis fusi: et
donum spiritus impertiti.

Dicit etiam de gene. Ca. xxxij.
ra cōmibz deozum magis ad po-
etas. q̄ ad pbificos fuisse populos
inclinatos: et ideo. et sexum. et genera-
cōes deozū maiores suos id est vete-
res credidisse romanos: et eozū con-
stituisse coniugia. Quod vtiqz nō ali-
am ob causam factum videtur. nisi qz
hominū velut prudentiū et sapien-
um negotiū fuit populum in religio-
nibus fallere: et in eo ipso non solum

colere sed imitari etiā demones: qui-
bus maxima est fallendi cupiditas.
Sicut enim demōes nisi eos quos fal-
lendo deceperint possidere nō possunt:
sic et homines principes non sane ius-
ti sed demonum similes. ea que vana
esse nouerant religionis nomine popu-
lis tanq̄ vera suadebant: hoc modo
eos ciuili societate velut artius alligā-
tes. quo similiter sbditos possideret.
Quis aut infirmus et indoctus euas-
deret simul fallaces: et principes ciui-
tatis. et demones?

Deus igitur ille felicitatis auctor et dator quia so-
lus est verus deus. ipse dat regna ter-
rena bonis et malis: neqz hoc temere
et quasi fortunū. quia deus ē: nō fortu-
na sed pro rerum ordine ac tempoz
occulto nobis. notissimo sibi: cui tam
ordini tempozū non subditus seruit.
sed eum ipse tanq̄ dominus regit. mo-
deratozqz disponit: felicitatē vero non
dat nisi bonis. Hanc enim possunt et
nō habere. et habere seruiētes: pos-
sunt et non habere et habere regnan-
tes. Que tamen plena in ea vita erit.
vbi iam nemo seruiet vlli. Et ideo re-
gna terrena et bonis ab illo dantur
et malis: ne eius cultores adhuc in p̄-
uectu animi paruuli. hęc ab eo mune-
ra quasi magnū aliquid concupiscāt.
Et hoc est sacramentū veteris testa-
menti. vbi occultū erat nouū: q̄ illiē
promissa et dona terrena sunt. intelli-
gentibus et tūc spiritualibus. quāuis
nondum in manifestacōne predican-
tibus: et que illis temporalibz rebus
figmificaretur eternitas: et in quibus
dei donis esset vera felicitas.

Taqz ut agnoscerēt. Ca. xxxij.
etiā illa terrena bona quibus solis
inbiant qui meliora cogitare nō pos-
sunt. in ipius vnius dei esse posita po-
testate. nō in multozū falsorum quos

colendos romani ante crediderunt: populuz suu in egipto de paucissimis multiplicauit: et mde figms mirabilibus liberauit. Nec lucinam mulieres ille inuocauerunt. quando eaz partus ut miris modis multiplicaret. et ges illa incredibiliter cresceret ab egiptozoru psequentiu crudelitate et infantes omnes necare volentiu manibus ipe liberauit ipe fuauit. Sine dea rumina fuxerunt: sine cumina in cunis fuerunt: sine eduluca et potina. ecaz potumqz sumpserunt: sine tot dijs puerilibus educati sunt. Sine dijs conugalibus conuagati: sine cultu priapi coniugibus mixti. Sine inuocacione neptimi mare transcumbus diuisu patuit: et sequentes eozu inimicos fluctibus in se redcutibus obruit. Nec consecrauerunt aliquam deam mammam qn de celo mana supserunt: nec quando sitientibus aqua p cussa petra pfudit. nymphas limphasqz coluerunt. Sine infans sacris martia bellone bella gesserunt: et sine victoria quidem no vicerunt: no eam tamen deam sed dei sui munus habuerunt. Sine segetia segetes. sine butona boues. mella sine melona. sine pomona poma: et prorsus omnia pro quibus tante falloz deozum turbe romani supplicandu putarunt. ab vno vero deo multo felicius acceperunt. Et si no in eum peccassent impia curiositate tanqz magicis artibz seducti ad alienos deos. et ad ydola defluendo. et postremo cristuz occidendo: in eodem regno et si non spaciofiore tamē felicioze mansissent. Et nunc qz per omnes fere terras gentesqz dispersi sunt illius vnius veri dei prouidentia est: ut quod deoz falso ru usqz quaqz simulaera. are. luci. templa euerantur et sacrificia phibentur. de codicibus eoz probetur. queadmo-

dum hoc fuerit tanto ante pphetatu: ne forte cu legeretur in nostris a nobis putaret esse confictu. Jam quod sequitur. in volumie sequenti videntu est: et hic dandus huius plixitatis modus.

Explicit liber quartus

Incipiunt capitula libri quinti

- i **C**ausaz romani imperij omni-
umqz regnoz nec fortuitaz
esse nec in stellaru posicione co-
sistere.
- ii **D**e simili dissimiliqz valitudine
geminoru.
- iii **D**e argumeto quod ex rota si-
guli nigidius mathematicus
assumpit in questione.
- iiii **D**e esau et iacob geminis mul-
tum inter se moru et actionum
qualitate disparibus.
- v **Q**uibus modis conuincatur
mathematici vanam scientiaz
proferi.
- vi **D**e geminis disparis sexus.
- vii **D**e electone diei quo vxor du-
citur quoue in agro aliquid
plantatur aut seritur.
- viii **D**e hijs qui non astrozom po-
sicionem sed conexionem cau-
sarū ex dei volutate pendente
fati nomine appellant.
- ix **D**e prescientia dei et libera ho-
mims volutate contra cicero
mis diffimicōne.
- x **A**n volutibus hoim aliqua
dnetur necessitas.
- xi **D**e vniuersali prouidētie dei
cuius legibus omnia cotinē-
tur.
- xii **Q**uibus moribus antiqui ro-
mani meruerint ut deus verus
quāuis non eum colerēt eoz